

CULTURA CREȘTINĂ

APARE, CU EXCEPȚIA LUNILOR IULIE ȘI
AUGUST, LA 1 ȘI 15 v. A FIECĂREI LUNI.

Abonamente: Pe un an: cor. 10. Pe 1/2 an: cor. 5. În străin.: cor. 12. Numărul 50 bani.	COMITETUL DE REDACȚIE: Dr. Ioan Sâmpăleanu, Stefan Roșianu, Dr. Victor Macaveiu, Dr. Alexandru Nicolescu și Dr. Alexandru Rusu.	Redacția și Admi- nistrația: »Cultura Creștină«. Blaj— Balázsfalva.
--	--	--

† Episcopul Dr. IOAN SZABÓ.

După ani de boală, și de suferință, moartea i-a urmat, ca o slobozenie, în noaptea de 1 spre 2 Maiu n. — Treizeci și doi de ani a stat în fruntea celei mai mari dintre cele 4 dieceze ale Românilor uniți cu Roma. Despre viața și faptele lui din acest restimp, istoria poate ne va da o icoană justă. Până ce a fost în viață, oamenii nu conțeneau: unii cu hula, alții, mai puțini, cu lauda lui! Mai mare eră de bună seamă numărul celor dintâi, în vreme ce așa numita opinie publică, în anii din urmă mai ales, nu s'a mai prea ocupat de persoana și faptele omului, cu o fire puțin comunicativă, ce trăiește într'o atmosferă sufletească moacănită, închisă, săvornită. Tocmai această împrejurare face cu neputință, în pripă, o orientare sigură, o apreciere dreaptă a vieții și activității episcopului Szabó. La groapa lui s'au ausit doar și glasuri, a canonicului Domide și a episcopului Radu — și cine ar contesta competența lor? — cari au luat fără șovăire apărarea gândurilor și a intențiilor bune ale adurmitului!

În clipa când mormântul se închide deasupra trupului aceluia ce a fost episcopul Gherlei,

cea dintâi dorință a noastră este: să odihnească în pace!

... Cine-i va lua în curând locul și scaunul? O știe Dumnezeu!

Am dorì ca acelaia să i-se potrivească deplin cuvintele s. Pavel (I. c. Tim. 3, 1—4): »De poștește cineva episcopie, bun lucru poștește. Inșă, se cade episcopului să fie fără de prihană, priveghitor, treaz la minte, bine împodobit... învătător,... nelacom la dobândă urită, ci blând, nesfadnic, neiubitor de argint, casa sa binechivernisindu-și...

„Cultura Creștină“.

Creștinismul și societatea modernă.

Ce lucru minunat ar fi dacă întreagă societatea omenească s'ar însufleși de principiile creștinismului! Ce lucru măreț, să vezi toate guvernele statelor și toate popoarele informate, pătrunse de spiritul creștinismului! Vieța din lumea aceasta n'ar fi plină de atâtea năcazuri, nerânduieli și nefericiri... Este un fapt necontestat, că religiunea constituie fundamentul și razimul tronurilor și al națiunilor. Programul religiunii este supunerea și respectul față de autoritatea divină și omenească. Societatea din timpurile noastre este amenințată de mari pericole, ea este sdruncinată și se clătește în înseși temeliile sale. — Nu e chestie de dinastii ori de diferite forme de guvernare. Lupta e pe vieță și pe moarte. Voesc să răstoarne însuș principiul autorității; anarhiștii, nihilisții, socialiștii, ei voesc să fie domnitori suverani pretutindenea. După principiile acestora trebuie să dispară coroanele împăraților și regilor, întocmai ca și toiégele și bireturile presidenților de republici, cari reprezintă puterea și autoritatea; anarhia ar vrea să domnească singură pe ruinele su-

veranității actuale. Acesta e programul, ce amenință stăpânirea constituită și ordinea socială. Înseși guvernele și bărbații politici sunt puși pe gânduri, și deși își întăresc autoritatea prin colosale puteri armate, introducând nenumărate mijloace și măsuri represive, cu toate acestea mai mare este teama decât speranța, că nu vor putea să încunjure teribila catastrofă socială.

Singura armă puternică împotriva acelor tendințe este învățătura creștinismului: *Nu este stăpânie, fără numai dela Dzeu*; puterea, autoritatea izvoarește dela Dzeu, și stăpâniile, cari sunt, dela Dzeu sunt rânduite. Pentru aceea, cel ce se împotrivește stăpânirii, rânduielii lui Dzeu se împotrivește, iară cari se împotrivesc, judecată șieși vor luă (Romani 13, 1—2). *Dați cele ce sunt ale Cesarului, Cesariului, și cele ce sunt ale lui Dzeu, lui Dzeu* (Mateiu 21).

Dacă programul acesta dumnezeesc ar străbate până în adâncul inimilor în toate clasele sociali, societatea s'ar putea întări din nou în temeliiile sale. Oh, de ar fi societatea omenească din adâncul inimii creștină! Creștinismul a mântuit lumea de antica barbarie, de sălbătăcia vechilor popoare barbare, și singur numai creștinismul poate mântui lumea de corupțiunea modernă. Evangelia este adevărata carte de legi a omeneimii, autoritatea divină e singura forță, care poate susține și apăra puterea sau stăpânirea omenească. Creștinismul este pentru toate timpurile, el e nemuritor ca și Întemeietorul său. Și astăzi este plin de vigoare și în stare să săvârșască lucrul cel mare al restaurării sociale, poate și azi să renoiască minunile ce le-a făcut în veacurile trecute. Lumea păgână cu religia și morala ei era o rătăcire, a venit în lume Domnul nostru Isus Hristos, a trezit lumea din letargia ei, a ridicat-o din ruinele, în cari ajunsese, a civilizat-o și a moralizat-o, lumea se făcù creștină, și prin crești-

nism și-a dobândit iarăș nobiletatea sa, strălucirea și splendoarea de mai 'nainte. Mâna lui Dzeu n'a slăbit asupra națiunilor, creștinismul nu și-a pierdut eficacitatea, puterea și stăpânirea asupra minților și inimilor omenești curate.

Dar durere, că în zilele noastre, religiunea lui Hristos este ignorată, desconsiderată, ba chiar și luată în rîs și batjocorită din partea celor mai mulți.

Printr'o mare greșală, religiunea aceasta augustă, reparatoarea tuturor relelor și izvorul îmbelșugat și neseecat a tot binele, a fost, putem zice, exilată din societatea omenească, așa că nici guvernele, nici massele poporului nu-i dau atențiunea cuvenită, și nu se îndreaptă în lucrările lor după principiile și învățăturile acestei religiuni dumnezești și singur adevărate.

Cei mari și tari ar vrea să restaureze, fără concursul religiunii, vastul edificiu al ordinii sociale. Și ce se întâmplă? Ceeace s'a întâmplat cu ziditorii vestitului turn din Babilon, a căror limbi se amestecară și nu se mai putură înțălege...

Măcar de și-ar recunoaște greșala — cei compețenți în urma tristelor experințe de până acum, și să se îngrijască pentru viitor de a luă dispozițiuni de reforme sociali — în conglăsuire cu principiile evangeliice ale religiunii creștine!

Bine să înțăleagă, că singur numai creștinismul exercitează o forță atotputernică asupra minții și voinții oamenilor, și așa influința lui este de mare importanță în societatea omenească. Noi, obicinuți fiind a-l veneră de 19 veacuri, decumva am vrea să facem ceva, fără de a recurge la principiile sale am cădea iarăș în mizeria antică, din nou am deveni barbari, păgâni, sălbatici...

Este un fapt incontestabil, cumcă existența omenească — nu numai cea religioasă, ci și cea politică

și civilă — se întunecă cu totul tot, dacă nu va străluci deasupra capului nostru soarele vesel și dătător de viață al Creștinismului.

Fie asigurați și liniștiți cei ce s'ar teme de creștinism, — cumcă religiunea lui Hristos nu vrea să stăpânească preste popoare — pentru o mărire vană și pentru o ambiție deșartă, păcătoasă, nu; ci singur numai pentruca să lumineze, să moralizeze omenimea și să o facă să prospereze!

Chiar și bărbați de stat, cunoscuți de altmintrelea ca contrari mari ai bisericii, și francmasoni incarnați, în anumite împrejurări grele sociali, au recunoscut influința binefăcătoare a creștinismului. Așa, de es., vestitul ministru liberal italian Crispi într'un discurs ținut odată în Neapol, zise: „Societatea trece astăzi prin momente foarte critice, și azi mai mult ca ori când, simțim lipsa, ca autoritatea civilă și religioasă să purceadă în acord, pentru a readuce masele duse în rătăcire, pe calea adevărului și a iubirii. S'a ivit o sectă infamă, care a scris pe steagul ei: Nici Dzeu, nici cap.... Uniți să ne stringem laolaltă, ca să combatem acest monstru, și să scriem pe steagul nostru: cu Dzeu, cu regele și pentru patrie“. Mărturisire cam târzie, dar prețioasă! Adevărul este inexorabil, și așa el răsună, de pe buzele amicilor și câte odată chiar și de pe ale inamicilor. Vorba ministrului Crispi e foarte adevărată, că: pentru înfrânarea sectelor anarhice, nihiliste, socialiste etc. și pentru reformarea masselor e indispensabilă alianța autorității religioase cu cea civilă. Aceste secte, în vreme ce sunt antisociale, sunt totodată și anticreștine. Iar noi credem sus și tare, că religiunea e singura și cea mai puternică lege omenască, pentru a ajunge la scopul statorit. Sectele sunt de temut mai mult moralmente decât fizice, și mai mult decât forța fizică — va fi în stare să le îmblân-

zască forța morală, care restaurează și îndreaptă mințea și mișcă inima. Puterea morală per excellentiam residă însă în creștinism, de aceea să nu cuteze nime a-l ataca, a-l desprețui, ci să-l lase liber în calea sa și în desvoltarea sa în lume...

Cuvintele acestea: *Dzeu, religiune, creștinism*, să se scrie cu litere de aur pe toate steagurile țărilor, împărățiilor, regatelor; în toate aulele universităților și școlilor de orice soi, să se cetească cuvintele: »*Dzeu și Știință*« ori »*Nihil sine Deo*«, principiile creștinismului să străbată în toate clasele sociale, și să și le facă toți obiect de studiu adânc, începând dela pruncii de școală, până la cel mai înalt grad de cultură intelectuală. Cu deosebire preoții, cari sunt purtătorii steagului culturii creștine, să mediteze tot mereu, să cumpănească bine și să întipărească în adâncurile inimilor lor aceste principii. Noi preoții să ne nizuim a ne câștiga convingeri temeinice despre credința și morala sublimă a creștinismului, pentru că numai atunci vom putea convinge și entuziasma și pe alții, față de sublimatele adevăruri ale creștinismului, și numai așa vom putea da tinerimii și adulților o instrucțiune și educațiune aievea religioasă. Fără de instrucțiunea religioasă, fără de cunoștința și iubirea lui Dzeu nu poate fi adevărat progres științific, moral și social.

Dr. VICTOR BOJOR.

Problema vieții.

(I)

„Este o iluziune părerea, că știința ar fi identică cu adevărul; știința este o luptă de cucerire a adevărului. Cine se ocupă de evoluția ori cărei științe acela va pune la o parte, ca decrepită, credința exagerată în autoritățile universitare“. Aceasta idee sublimă este luată ca „motto“ al unei lucrări re-

cente¹⁾ de un doctor în medicină, St. Breyer. Și într'adevăr! Câte teorii științifice n'au trebuit să capituleze în decursul veacurilor până-ce marele Copernic a stabilit sistemul planetar, cum îl cunoaștem astăzi! Iar nume ca: „alchemia“, „Paracelsus“ „Stelil și flogiston“ ș. a. sunt în strânsă legătură cu tot atâtea rătăcirii în domeniul chimiei. În fizică a capitulat teoria colorilor — fluide, iar în anatomie și fiziologie foarte multe din aprecierile anticității; în biologie se combat teoriile lui Altmann, Flemming, Bütschli, având să fie și ele înlăturate. Cu un cuvânt, precisiunea instrumentelor, precum și exactitatea observațiilor moderne au scăpat știința de multe teorii mai mult, ori mai puțin prejudicioase. Cu toate acestea nici rostul științii moderne nu este încă absolut. De fapt, unele experimente de prima valoare, cum sunt bunăoară invențiunile lui Tesel, Le Bon, ale doamnei Curie—Skłodowska, ale lui Röntgen, Berthelot și ale altora, au slăbit tare, să nu zicem, că au afurisit dogma atomismului și a indivizibilității elementelor chimice, introducând în știința actuală idei cu totul noue despre substanțialitatea materiei. Ce va mai aduce viitorul, nu știm, dar din aceste câteva date, al căror șir s'ar putea lungi foarte tare, se învederează cu prisosință, că nici știința de astăzi nu este încă identică întru toate cu adevărul deplin, sunt încă lucruri diferite! Să ne mire oare acest fapt, paradoxal la întâia privire? Nici de cum! Doară progresul științii atârnă dela buna înțelegere, aprețiere și clasificare a materialului științific, adunat cu multă încordare din partea înanțașilor; și nu arareori atârnă dela incidente... Cu privire la probleme de cea mai mare importanță, la a căror rezolvire au lucrat generațiuni întregi cu cel mai frumos succes, a căror evidență ne este oare-și cum innăscută, a căror fond devine din zi în zi mai adevărit, cu privire la asemenea probleme încă se poate constata o foarte mare divergență de păreri, propagate toate în numele științii. Și aceste păreri și teorii se schimbă într'una, ca moda de Paris, produc senzațiuni efemere, ca la urmă să fie înlocuite iarăș de altele și altele, mai amăsurate timpului. Iar adevărul? El este unul și etern! — Așadară, nu ne este iertat, să apoteozăm știința umană, și mai ales nu cea modernă!

Am socotit de neapărată nevoie să facem aceste câteva observări, înainte de a lămuri întru câtva problema vieții, una

¹⁾ Orizonturi noue, Cracovia, 1910.

din cele șapte probleme mari (die grossen Welträthsel), cum le-a numit E. du Bois—Reymond la 1860, în ședința academiei de științe din Berlin, și una din cele mai agitate de învățați moderni.

Dumnezeu a împrăștiat scânteia vieții pretutindeni. Trăesc lanurile de grâu, legănate de adierile vântului; trăesc floricelele câmpului, care de care mai frumoase și mai gingașe; trăesc codrii străvechi, sanctuarele umbroase ale naturii; trăesc păsărelele și tresar de bucurie, fermecând lumea, cu cântarea lor. Întreagă flora și fauna e plină de viață, iar cel mai mare belșug de viață l'a revărsat Creatorul peste om, împreunând într'însul viața vegetativă a plantelor, și cea senzitivă a animalelor, cu viața spirituală. Viața noastră și cea din jurul nostru noi o simțim, și ne putem da seamă de ea. O seamă de „învățați“ și o anumită „știință“ ar vrea însă cu tot prețul, să arete, netemeinicia aserțiunilor noastre încurcând problema vieții cu mii de teorii pretențioase, de așa, încât viața, acest dar prețios al Creatorului, pare a fi un labirint „științific“, păzit de sfinți blăstămați, cari nu permit intrare, decât numai celor cu diploma unui monism multicolor. Dar, deși acești „învățați“ și „oameni de idei largi“ poreclesc pe ori și cine, care nu este de acord cu dânșii, de naiv, retrograd, obscurant și mai câte altele — nu-i de desperat! Precum trăim, tot astfel avem și noi dreptul de reflexiune și discuție asupra faptului vieții.

În numele acestui drept natural, în numele „liberei cercetări“, obiectiv și cu respectul datorit științei trecutului, vom analiza teoriile mai de valoare, cari pretind rezolvirea problemei din chestiune. Vom propune apoi rezolvirea filozofică a problemei, adăugând în fine și unele reflexiuni, cu scopul de a ne convinge și mai mult de faptul, cât este de departe știința modernă de adevăr. Dar un lucru nu trebuie să ne scape din vedere. Problema vieții cuprinde foarte multe chestiuni de rezolvat, ca de pildă: ce este viața, care este geneza ei, și substratul ei material, cari sunt formele ei, cari și câte sunt actele vitale și alte multe. „Știința“ modernă confundă adeseori multe din aceste chestiuni, așa că în aprecierea lor nu putem să procedăm ca într'un manual didactic de psihologie. Tot din acelaș motiv nu ne vom bate capul cu clasificarea teoriilor moderne, și le vom lua în socoteală numai întru cât ating geneza și formele vieții.

Pentru unii savanți toate lucrurile se explică lesne, deodată și fără scrupul. Socotindu-se coboriți din cer cu hârzu-bul, ei sfidează lumea cu extravaganțele lor. Debutând cu fan-tazie și terminând cu concluziunile cele mai riscate, toate le sunt dovedite, neîndoelnice, evidente. Așa par a fi fost Cyri-neicii și Cinicii: Democrit, Leucipus și Epicur. Pentru dânșii lumea, vieața și preste tot, toate lucrurile sunt produsele cioc-nirii necesare, dar întâmplătoare a unor atomi eterni și mobili. A analiză asemenea bazaconii, înșeamă a perde vremea de-geabă.

Ceva mai științific vrea să apară: monismul, de ori ce categorii și nume.

Poate nu va fi fără de folos o mică lămurire asupra lui. Monismul este direcțiunea filozofică, care subt diferite învăli-șuri ascunde aceeași idee principală: unitatea (*Μόνος*) absolută a existenței în univers, și identitatea ei, fie materie, fie spirit. În vremea din urmă monismul se identifică cu panteismul, înlăturând chiar și posibilitatea unui Dumnezeu personal. Acești moniști consideră universul drept un ce impersonal, în evo-luțiune vecinică, și sunt dușmani declarați ai dualismului, care distinge totalitatea universului de Dumnezeu. La 11 Ian. 1906, ei au alcătuit așa numita „liga monistă“, spre noroc numai pentru Germania (der deutsche Monisten—Bund), sub preșe-dinția onorară a bădiței Haeckel. Scopul ligei este lupta împo-triva religiunii creștine, și întocmirea vieții umane, în individ familie și stat, conform principiilor moniste. Liga tinde să devie internațională, are însă mulți dușmani, chiar printre naturaliști, cari declară tot cartelul monist „de o hipertrofie a minții“.

Incepem cu monismul mecanic. Acesta are mulți aderenți, mai ales de când toate mișcările corpurilor din univers, desco-perate și studiate de Kopernik (1573—1543) și Galileo Galilei (1564—1641), fură reduse la anumite legi mecanice, stabilite de I. Kepler (1571—1630), pe cari apoi marele Newton (1642—1727) le reduse și mai tare, la una singură, la unitatea gravitațiunii. De atunci, mișcarea mecanică fu considerată mai mult sau mai puțin de cauza efectivă a tuturor schimbărilor și fenomenelor din natură¹⁾ Nu ne-e scopul, să urmărim fazele, prin cari a

¹⁾ Cfr. Hobbes, *Philosophia* pr. 6. II. IX. 9; și Hüygens, *Opp. relig.* I. Amst. 1728. 2.

trecut monismul mecanic, notăm numai faptul, că tocmai acest monism mecanic fu introdus de timpuriu în științele naturale. Kirchhoff nu recunoaște alt scop mai înalt pentru științele naturale, decât să reducă fenomenele naturii la legile mecanice ¹⁾. Lui i-se asociază Helmholtz ²⁾ și Maxwell ³⁾. Aceleaș concludsiuni le-au primit și le-au aplicat apoi fenomenelor vitale: Aembert, Lametrie, Holbach, Du Bois—Reymond, E. Brücke, Haecckel și foarte mulți alții, cu deosebire Büchner și Vogt. Büchner repetă la fiecare cuvânt fraza: „Die Zeiten sind vorüber!“, au trecut vremile, când știința se ocupă cu probleme ca „vieața“ și „Dumnezeu“: astăzi toate sunt una, numai trup și materie. Iar Vogt, entusiasmat ca un profet, afirmă cu toată seriozitatea, că peste scurt se va inventa pentru fiecare idee câte o mâncare deosebită și ne vom crește după plac (probabil cu lingura!?) politiciani, biurocrați, teologi, socialiști șcl., cum se îngrașă bunăoară găștele.

Dar acest curent materialist fù aflat de prea rafinat, grosolan și delirant, deoarece nesocotește fenomenele vitale cele mai elementare, necum să explice însaș mișcarea și legile sale, sau totalitatea fenomenelor naturii. A explică mișcarea atomilor, fără să recunoști o forță, o putere, care o cauzează, este doară absurditate evidentă. De aceea alți învățați moniști, afară de materie, au admis de silă ca de voie bună și o putere, ca cauza efectivă a mișcării. Acestei puteri, emanate din materie, i-au subordinat toate fenomenele naturii, construind mai multe speții nouë ale monismului, dintre cari ne interesează numai monismul hylozoistic și picnotic, pentrucă se rapoartă în mod categoric la „problema vieții“.

Materialismul cras nu vede în univers, decât numai materie; hylozoiiștii din contră văd numai vieață și iar vieață. După părerea lor, ce e în univers tot trăește. Căderea meteorilor, ploaia, digestiunea, gândirea șcl. toate sunt fenomene vitale de acelaș fel. Toată materia, tot corpul este însuflețit: iată dogma principală a acestui sistem. Omul de altmintrelea este cam aplecat din fire să privească toate de ființe vii. Copiii, omul natural, orientalii, poeții personifică toate, cum se vede asta

¹⁾ Cfr. cuvântarea sa de prorector, Heidelberg 1865.

²⁾ Populär-wissensch. Vorträge. Nr. I. 93.

³⁾ On the Dynamical Evidence est 1875.

din modul lor de a se exprima. Ar fi însă o eroare capitală, dacă s'ar lua acest mod de apercipiune antropomorf, drept bază pentru un sistem filozofic. Și să nu credem, că hylozoismul, cum îl mai chiamă, ar fi ca sistem filozofic ceva raritate. Nici de cum! Deja anticitatea avea filozofi hylozoști, ca Thales, Anaximander, Heraclit și Stoicii. Au venit în urmă neoplatonicii și panteiștii.

De când științele naturale au luat un avânt neașteptat, multămită progresului industrial și tehnic, de atunci orice naturalist, chiar de rândul al doilea și al treilea, să fi văzut numai microscopul, și o celulă, are deja pretenziunea de-a fi filozof. Ba, naturaliștii ar vrea chiar să monopolizeze filozofia, și cred că sunt chemați de a se pronunța în orice chestiune filozofică. Și astfel din naturaliști pozitivi și experimentali au încolțit filozofii hylozoști, pansichiști, cari atribue atomilor anorganici în măsură diferită nu numai vieța în genere, dar și facultatea de a simți, facultatea apercipiunii intelectuale, sentimente și idei. Această însușire vitală a materiei, în mintea lor se preface apoi în un „ce“ cosmic universal. Dintre naturaliștii mai de frunte, cari favorizează ideile descrise, fie amintiți aceștia: Du Prel, Caspari, Zöllner, Naegeli, U. Vervorn, Fechner, R. Richter, Noirè, Heymans, Adickes, și Wundt (în parte).

Fondul tuturor acestor idei filozofico-naturaliste, ori cât de diferite în aparență, este unul și acelaș: monismul, și încă cel materialist. Căci dacă:

$$a = b$$

$$b = c, \text{ atunci și}$$

$$a = c$$

Hylozoiștii și panteiștii zic: Orice materie anorganică trăește, simte și cugetă.

Știm însă că: trăește, simte și cugetă omul rațional. Din teza monistă ar urma deci că omul rațional cu tot ce vedem într'insul; duh, idei, sentimente, șcl., la urma urmelor tot numai materie este. Cum să nu! Naturaliștilor moniști, nu le trebuie nimic mai mult!

Ce privește valoarea științifică a monismului hylozoistic, ea se poate resuma în cele ce urmează.

Hylozoiștii admit, împreună cu W. Haacke, posibilitatea ca materia să gândească, și ca concluzie, acești savanți isteți,

sustin că tot universul trăește, toate corpurile sunt însuflețite. E limpede că argumente fondate pe dragul dorului, pe posibilități, hipoteze, nu ajung și, din nenorocire, hylozoisții n'au altele.

Vorbind strict, noi faptul vieții îl simțim numai la noi înși-ne; despre viața din jurul nostru știm numai din fenomenele exterioare, asupra cărora reflectând le atribuim și lor vitalitate. La toată întâmplarea despre o viață, afară de cea a noastră, știm numai prin deducțiune, — a posteriori. — Iar hylozoismul, cum am văzut, este o teorie aprioristica, neiertată în științele naturale. Așa dară, hylozoismul este o ipoteză arbitrară, neștiințifică. Mai mult! In natură putem observa, că toate corpurile anorganice sunt absolut lipsite de activitate vitală, și fenomenele activității lor mai toate sunt contrare fenomenelor vitale. Așa, de pildă, luând drept punct de plecare atomii anorganici, reacțiunile chimice sunt momentane, pe când în celulă orice activitate naturală (asimilațiunea, evoluțiunea ontogenetică șcl.) este continuă. Inducțiunea îndreptătită, științifică și pozitivă va fi deci aceasta: corpurile onorganice sunt lipsite de viață.

Hylozoismul stă deci în contradicere cu faptele pozitive și prin urmare, nici ca teorie aprioristică, nici ca sistem filozofic-naturalist, nu explică în nici un fel problema vieții.

Toate câte le-am zis, analizând hylozoismul, se pot aplica fără alt adaos și monismului picnotic, unui sistem filozofic misterios, inventat, cum se laudă el însuș, de famozul Vogt. Căci și acest monism explică viața, admitând în mod arbitrar și aprioristic un „ce“ (aer, eter sau un altceva necunoscut) însuflețit, care pe lângă toate curiozitățile ar mai avea și proprietatea admirabilă de a se condensă ($\piύκνωσις$, de aici numele) și de a se subția ($αραιώσει$). Diferitele grade de densitate ar alcătui tot atâtea forme individuale a întreg universului. Haeckel se laudă a fi ridicat cu această impostură de teorie tot monismul la culmea purității!! Nu-i pizmuim gloria! Dar dupăce o lume întreagă de învățați, cari mai cinstesc știința, au declarat monismul picnotic a lui Haeckel & Cie de confuziune colosală de idei, mă vor dispensă cetitorii de datoria de a mai atinge această apă turbure.

P. HELLON S. J.

Documente privitoare la istoria bisericii române, aflate în arhiva parohiei reformate din Făgăraș.

Istoricul maghiar Iosif Pokoly vorbind, în *Istoria Bisericii reformate din Ardeal* (Az erdélyi reformatus egyház története. 3 vol. Budapest 1904) despre scoala întemeiată de Susana Lorántfi, văduva lui G. Rákotzi I, pentru Români din districtul Făgărașului, ziceă, că statutele acestei școli precum și alte documente privitoare la reformațiunea română din districtul acesta se află în arhiva parohiei reformate din Făgăraș (vol. II. p. 27). Cu toate că mai mulți scriitori de-ai noștri au cercat în diferite rânduri să șteargă colbul de pe vechile înșămări, cari cuprind știri interesante privitoare la vieța noastră din trecut, conținutul lor ne eră — mulțămită puținei afabilități a parohului calvin din loc — necunoscut. Acum documentele acestea sunt tipărite într'o publicație ungurească (Magyar protestans egyháztörténelmi adattár, VIII. évfolyam. Budapest 1910) și publicarea lor se datorește aceluiaș istoric, I. Pokoly. Cunoașterea lor îmi întărește convingerea, exprimată cu ocazia unei polemici, că unirea Românilor ardeleni cu biserica Romei n'a fost o „petrecere sgomotoasă“ serbată pe ruinele unei vechi organizații bisericești române, cum zice dl Iorga, ci — ca să reținem expresia — o „petrecere“ serbată pe ruinele unei biserici infectate de calvinism, a unui organism, care n'avea nimic cu biserica românească din principatul vecin al Munteniei, pentru că făcea parte din organismul puternic al bisericii calvine; o biserică, în sfârșit, care continuând pe calea apucată, amenință să devină cea mai mare primejdie pentru înșaș existența noastră națională.

În șirele următoare voi da câteva lămuriri privitoare la documentele acestea.

I.

Cel mai vechiu document care ne privește aflat și publicat de Pokoly, e scrisoarea principelui Ion Sigismund, cu dto Turda 2 Iulie 1569, prin care-i dăruiește episcopului român calvin Paul Tordași (1569—1577) o casă din Lancrăm, sat așezat între Sebeșul săsesc și Alba-Iulia. Casa fusese mai înainte proprietatea unui „călugăr-vlădică“, care s'a depărtat de bună voie din oficiu, părăsind învățăturile calvine. Numele acestui

călugăr eră Sava, și îl cunoaștem dintr'un alt document de o dată mai târzie (4 Nov. 1570) emanat dela acelaș principe și având acelaș cuprins, publicat de Ferdinand Bauman în programa gimnaziului săsesc din Sebeș pe anul 1888/9 și reprod. de Bunea în *Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria* (Blaj 1904) pp. 303—304. Sava acesta e, probabil, identic cu Sava, care a stat în două rânduri în fruntea episcopiei române din Geoagiu (Feldiod). Primul episcop de Geoagiu cunoscut e Cristofor denumit în 1557 de Isabela, soția lui I. Zápolya. Urmașul lui Cristofor a fost Sava. La stăruința lui Melchior Balassa, Sava e depus și în locul lui e denumit Gheorghe de Ocna (Georgius Vizaknay). Conflictul dintre Ion Sigismund și M. Balassa a fost dezastruos și pentru bietul episcop român, care își pierde tronul, și vlădicia se dă prin decretul de dto Cluj-Mănăstur iarăși lui Sava¹⁾. Acesta păstorește aci până în 1568, când, după moartea episcopului român calvin Gheorghe de Sângeorz, îmbrățișând calvinismul, trece din vlădicia săracă a Geoagiului în fruntea episcopiei româno-calvine și ca loc de reședință i-se dă o casă din Lanocrăm. După câteva luni se depărtează și din acest oficiu, părăsind învățăturile calvine și în locul lui e denumit Paul Tordasi.

II.

Al doilea document important cuprinde condițiile cunoscute, puse de principele G. Rákotzi I episcopilor români, și poartă titlul: „Conditiones episcopi ecclesiarumque Valachicarum a celsissimo principe Domino Domino Georgio Rákotzio Seniore concessae et approbatae“.

După moartea lui Ghenadie II (1628—1640) Rákotzi voiă să pună în fruntea vlădiciei Bălgradului o persoană aplicată a-și conduce credincioșii după norme calvine. Receptul a fost făcut de superintendentele Stefan Geleji (1633—1649) și cuprindeă 24 de puncte²⁾. De fapt, urmașul lui Ghenadie, Ilie Iorest (1640—43) e denumit *iuxta quaedam sibi praescripta*³⁾, cari se pot găci ușor. În 1643 Iorest e depus, pentru purtarea sa foarte puțin vlădicească, și în locul lui e denumit, prin de-

¹⁾ Vezi documentul publicat de Iorga în An. Acad. rom. s. II. tom. XXVII. p. 22.

²⁾ Uj Magyar Muzeum din 1859 vol. I, pp. 216 - 218.

³⁾ Cipar. Archiv p. 628.

cretul din 10 Octomvrie 1643, Simion Ștefan. Acestuia i-se pun din partea principelui 15 condiții, cuprinse în diploma de denumire. În acelaș an condițiile acestea i-se aduc la cunoștință întregului cler și popor românesc, cum se vede limpede din decretul aceluiăș principe, prin care-l confirmă pe Ion Pop de Țichindeal (8 Iulie 1647) protopop preste vre-o 18 sate din ținutul Făgărașului și în care zice (punct 4): „Hogy az mely conditiokat ennek elötte *négy esztendővel* elejekben adattunk és magok is bevöttek, azokat megtartsa“¹⁾. Acelaș lucru îl cetim și în decretul prin care urmașul său G. Rákotzi II, îl denumește în 15 Decemvrie, 1648 pe Petru Concsy protopop în protopopiatul Crișului²⁾.

„Condițiile“ descoperite și publicate de Pokoly nu cuprind nimic nou, ci sunt din cuvânt în cuvânt identice cu celea cuprinse în diploma de denumire a lui Simion Ștefan³⁾. Condițiile acestea, au fost completate cu patru puncte noi, cari încă se află în arhiva parohiei reformate din Făgăraș, de Mihail Apafi în 28 Decemvrie, 1680⁴⁾.

III.

Incercările de a-i atrage pe Români în sinul bisericii calvine n'au fost urmate nicăiri atât de sistematic, împreunate cu atâtea jertfe și de o durată atât de lungă, ca în districtul Făgărașului.

După moartea lui Ghenadie I (1579—85) ținutul acesta a fost scos de sub jurisdicția episcopiei Silvașului, căreia îi aparținea, și supus jurisdicției prim parohului reformat din Făgăraș. Starea aceasta de supunere umilită a durat abia zece ani. Legăturile de prietinie dintre Ardeal și Muntenia, tractatul încheiat în 20 Maiu, 1595 între Mihaiu Viteazul și Sigismund Bathori au lăsat urme adânci în desvoltarea vieții noastre naționale-bisericești. În sensul acestui tractat, toate bisericile românești din Ardeal vor fi supuse jurisdicției metropolitului din Târgoviște, dar numai între marginile dreptului și așeză-

¹⁾ „Răvașul“ din 1910, nr. 12.

²⁾ Márki Sándor. Aradvármegye. és Arad sz. kir. város története, II-ik rész. Arad 1895 pp. 237—38.

³⁾ Cipar. Archiv pp. 629—631.

⁴⁾ Cipar. Acte și Fragmente p. 60 și urm. Cfr. și diploma din 20 Februar 1669, prin care același principe întărește decretul lui Sigismund Rákotzi din 1609. Archiv pp. 611—612.

mintelor ardelene¹⁾. Preste câteva zile (4 Iunie 1595) Sigismund Bathori supune ținutul Făgărașului din nou jurisdicției episcopului român, care eră Ion dela Prislop, dându-i dreptul de a „șercălu” și „florintul din an în an totdeauna să poată luă”²⁾.

Astfel Românii din părțile acestea rămân supuși stăpânirii episcopului românesc până târziu cătră sfârșitul primei jumătăți a veacului al XVII-lea, când iarăș sunt smulse trei protopopiate (10 Octomvrie 1643) de sub jurisdicția lui și supuse superintendentului calvin. Protopopii erau denumiți de principele pe lângă anumite condiții, cari erau: predicarea românească a cuvântului dumnezeesc, lățirea catehismului calvin apărut în Alba-Iulia la 1640, părăsirea *superstițiilor* dela botez și cununie și atârnairea de superintendentele maghiar³⁾.

După moartea lui G. Rákotzi I. ținutul Făgărașului ajunge în posesiunea văduvei sale Susana Lorántfi. Bătrâna principesă era o aderentă sinceră și energică a presbiterianismului și astfel, în districtul supus stăpânirii sale, nu îngăduia nici un amestec în afacerile bisericesti, nici principelui, nici superintendentului fie calvin, fie luteran, și cu atât mai puțin episcopului românesc⁴⁾. Toți locuitorii districtului, Români, Unguri, Sași erau supuși consistorului reformat din Făgăraș.

Susana Lorántfi se silea din toate puterile să scoată poporul român din întunericul neculturii, pentru a-l putea converti mai ușor la calvinism. Cu datul de 2 April, 1657 edă un decret despre visitarea parohiilor și preoților români din districtul Făgărașului, a cărui cuprins e pe scurt următorul: Visitorii sunt denumiți. In tot anul sunt datori a visita fiecare parohie cel puțin de două ori. Cu prilejul acestor vizitațiuni își vor câștiga informații precise despre pregătirea preoților și despre felul cum își îndeplinesc datorițele. Pe cei neglijenți îi vor admonia de 2—3 ori și, dacă nu se îndreaptă, îi vor depune. Tot atunci se vor interesa de cultura religioasă a tinerimii, de progresul poporului credincios în celea sfinte, de vieată privată a preoților și a membrilor familiei lor. Visitorii nu pot dicta pedepse bănești. Aceasta se ține de competența magistratului. De întreținerea lor pe timpul visitațiunilor se îngrijește preotul, împreună cu poporul credincios.

¹⁾ Hurmuzachi. Documente III. partea I. p. 212.

²⁾ Șincai. Cronica Românilor la a. 1596.

³⁾ „Răvașul” din 1910. nr. 12. pag. 375.

⁴⁾ Pokoly o. cit. II, 332.

IV.

Susana Lorántfi întemeiază în acelaș an o școală românească în Făgăraș, ale cărei statute au fost publicate în 3 April, 1657 sub titlul: A fogarasi olá scholának rendi és törvényei. Statutele acestea constau din cinci părți: I. Az olá schola helyéről, épületéről és immunitásáról, II. Az olá mester-ről III. A gramatikok és egyéb succrescensekről, IV. A schola visitoriról, V. Az oláh schola mester fizetéséről és az schola succrescenseknek sustentatjokról.

Școala românească avea să fie întemeiată în apropierea celei ungurești, ca astfel inspecțiunea să fie mai ușoară, elevii români să poată învăța mai bine ungurește și elevii unguri, cari voiesc, să poată învăța românește. Dascălul și elevii români vor avea locuințe, sale de învățământ și curte proprie. Ușa curții va fi însă comună cu a școlii ungurești. Școala românească se bucură de privilegiile și favorurile celei maghiare.

Magistrul școlii e denumit de stăpânitorul cetății și e supus consistorului reformat din Făgăraș. Trebuie să aibă pregătire temeinică, câștigată în școala reformată, să știe ceti, scrie și vorbe bine românește. Pe elevii din clasele inferioare îi va învăța a scrie și mai ales a ceti fără greș Testamentul nou, Psaltirea și Catechismul calvin românesc apărut în 1640 la Alba-Iulia, apoi Tatăl nostru, Credeul, celea zece porunci, le va explica taina botezului și a cinei Domnului (Urvacsora) și, în sfârșit, cântările bisericesti așa cum se cântă în bisericile din Lugoj și Caransebeș, și principiile catechismului. Magistrul e dator a trăi în relații bune cu magistrul școlii ungurești, asemenea și elevii. În Dumineci și sărbători va merge cu elevii la biserică, unde va lua parte la serviciul divin, cântând cântările sfinte românești. Tot el e dator a traduce rugăciunile obicinuite a se recita zilnic și a le cânta în biserică.

Pentru controlarea învățământului se instituie o comisie constatătoare din 2—3 membrii ai consistorului reformat, cari știu românește, din câte doi „boeri” și preoți învățați. Acestia sunt datori a visita școala cel puțin de două ori pe lună. În fiecare an se vor ține două examene publice: unul primăvara, cu două săptămâni înaintea Paștilor, și toamna, cu două săptămâni înainte de culesul viilor. La examene vor fi invitați preoșimea, „boerimea” și alți oameni învățați.

Magistrul școlii capătă anual dela principeasa 50 fl. 16 gălete de grâu, 25 vedre de vin, 80 vedre de bere, 2 porci

sau în schimb 4 fl., 2 cași, 25 care de lemne și dela „boieri“ 50 fl. și câte-o găină. În schimbul banilor primiți dela boieri, e obligat a învăța copii săraci gratuit.

Pentru opt elevi săraci se întemeiază o fundație, la care concurg preoții cu câte 24 bani și o găină și satele cu 25 bani. Banii aceștia îi vor colecta „udvarbirăii“ pe timpul examenelor publice.

În districtul acesta preoți și învățători pot fi numai cei eșiți din școala română din Făgăraș. Satele și protopopii cari vor primi preoți străini se pedepsesc.

Tot la școală se rapoartă și scrisoarea lui M. Apafi din 6 Maiu, 1662 adresată administratorilor averilor sale, cărora le poruncește să-i dea magistrului român, Mihail Szilvași, plata satorită de Susana Lorántfi și să se îngrijască de zidirea unui edificiu școlar mai mare și mai corespunzător.

V.

Celelalte documente privesc mai mult biserica; o singură dată se mai face amintire despre școală.

Într'o scrisoare din 3 Iunie, 1662 principele Mihail Apafi se ocupă de plângerile preotului reformat din Făgăraș, Petru Szakmári. Acestea erau: 1. Românii din Făgăraș nu aveau până acum biserică. Acum li-s'a îngăduit pentru anumite daruri (adományért) să-și zidească una. Aceasta e în detrimentul bisericii calvine. 2. Vlădica român, cu toate că n'are drept, se amestecă în afacerile bisericii din Făgăraș. 3. Românii, cari cumpără pământ și case dela cei obicinuiți a da contribuții bisericii calvine, nu mai plătesc acestei biserici, ci, la porunca vlădicului, preoților români. 4. Românii voesc să schimbe slujba și plata dascălilor. 5. Acelaș lucru vreau să-l facă și cu plata magistrului român. — Voia principelui e, ca lucrurile să rămână neschimbate.

Peste trei ani Românii din oraș se plâng principesei Ana Bornemisa, că le-a ars biserica și domnii orașului nu le îngăduie să-și edifice alta, cu toate că ei păstrează și acum diploma lui G. Bethlen, prin care li-se dă dreptul a-și avea biserică și preot propriu, drept recunoscut și de reposata Susana Lorántfi, care a poruncit magistrului școlii să ducă în dumineci și sărbători copii la biserica românească, să cânte și predice românește.

Ana Bornemisa trimite în 10 April, 1665 scrisoarea aceasta lui Tsengeri (Csengeri) István și prefectului Udvarhelyi György cerându-le informațiile necesare. Aceștia răspund în ziua următoare (11 April) zicând, că văduva lui G. Rákotzi I. a supus preoțimea română din district consistorului reformat din Făgăraș și că, conform ordinațiunilor acestei principese, Românii din Făgăraș sunt datori a plăti bisericii calvine anumite contribuții. În aceeaș scrisoare propun principesei să le îngăduie Românilor a-și edifica altă biserică în locul celei arse.

Propunerea lui Csengeri și Udvarhelyi e primită. Dar tot atunci (11 April), principesa dă un decret, prin care supune din nou toate bisericile românești din acest district jurisdicției consistorului compus din predicatorii și inspectorii reformați din Făgăraș. („Rendeltük azért, hogy a Fogaras földi oláh ecclesiák és azoknak minden rendbeli tagjai a Fogaras városi reformata ecclesia praedicatoriból és inspectoriból álló consistoriumtól függjenek. Plena autoritást adván a megnevezett consistoriumnak, az idvezült Rákotzi Györgyné fejedelemasszony rendelése szerint az oláh papok visitatiojára és az oláh esperstek és ecclesiák szent irás szerint való igazgatására“).

În urma acestei scrisori, păstorirea lungă a episcopului Daniil, peste ținutul de dincolo de Olt, pare foarte problematică. Știm, că la 1643 trei protopopiate din districtul Făgărașului au fost scoase de sub jurisdicția episcopului român ortodox din Bălgrad și supuse jurisdicției superintendentelui calvin. Susana Lorántfi le scoate și de sub jurisdicția acestuia și le supune consistorului reformat din Făgăraș. La 1659 ținutul acesta e supus din nou vlădiciei Bălgradului, cum se vede limpede din decretul lui Acașiu Barcsai, prin care confirmă diploma de denumire alui Sava Brancovici¹⁾. În 1662 ținutul de dincolo de Olt capătă un episcop propriu în persoana lui Daniil, care e denumit la intervenția lui Ion Bethlen de Kis-Bun²⁾. Ultima amintire despre Daniil o avem din 1686, când îl vedem luând parte în Muntenia la sfințirea lui Varlaam, vlădica Bălgradului. Fiindcă aci dânsul se numește „Daniil proin Ardelean“³⁾ ceeace înșamnă „Daniil până deunăzi Ardelean“ se credeă, că el ar fi păstorit dincolo de Olt până cătră sfârșitul anului 1685.

¹⁾ Dobrescu. Fragmente pag. 37—38. „Ecclesias Valachales in districtu Fagarasiensi existentes episcopatus et jurisdictioni ipsius annectimus“.

²⁾ Decretul in Bunea. Vechile episcopii pp. 113—14.

³⁾ Cipar. Acte și Fragmente pp. 238—39.

Păreră aceasta se pare acum înadmisibilă, deoarece vedem, că districtul Făgăraşului e supus la 1665 consistoriului reformat, care are asupra satelor româneşti putere absolută şi astfel esistenţa unui vlădică român devine, în părţile acestea, imposibilă.

Ultimul document e scrisoarea de dto 4 Ianuar, 1698, prin care capitlul din Alba-Iulia dovedeşte, că Petru Vajda de Magyarremete a protestat, în numele comunei bisericesti reformate din Făgăraş, contra edificării bisericii române.

Z. PÂCLIŞAN.

Limba cărţilor bisericesti.

Cărţile bisericesti de mai târziu.

(VI)

Biserica a primit dela dumnezeescul său Întemeietor întreagă învăţătura dogmatică şi morală. In ce priveşte constituţia ei, Hristos a dat număroase hotărâri, din cari se pot preciza cât de bine drepturile bisericii învăţătoare şi ascultătoare, şi chiar drepturile diferitelor gradaţii ale bisericii învăţătoare, cari se bazează pe instituţiunile Mântuitorului. Ritul, e lucrul ce l-a fixat Domnul Hristos mai puţin, aproape de loc, abia sunt fixate unele părţi. Aşa Hristos i-a învăţat pe apostoli, cum să săvârşească sfânta Euharistie, luând pildă dela El, despre care istoriseşte sfântul Mateiu: „Luând Isus pânea, şi binecuvântând, a frânt, şi a dat ucenicilor, şi a zis: luaţi mâncaţi: acesta este trupul meu. Şi luând paharul, şi mulţămind a dat lor, zicând: Beţi dintru acesta toţi: că acesta este sângele meu al legii celei nouă, care pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor¹⁾.” La botez a spus, că trebuie să se facă „în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Duh²⁾.” Dar n'a spus, ce fel de pâne să folosim la sfânta euharistie: dospită ori nedospită, şi n'a stabilit cum să fie botezul: prin stropire, prin turnare ori prin afundare. Nu numai, că nu ne-a învăţat ceremoniile, modul cum au să se săvârşească sfintele slujbe, dar n'a fixat în amănunte nici măcar formele necesare, fără de care un sacrament nu se săvârşeşte, şi cu atât mai puţin ne-a învăţat

¹⁾ Mat. 26, 26—28. ²⁾ Mat. 28, 19.

rugăciunile, câte sunt de spus la o slujbă. Hristos a stabilit esența materiei și a formei, rămânând toate celelalte în sarcina acelorora, cărora le-a încredințat puterea dzeicească a apostoliei. În evangheliile aflăm mai adeseori, că Hristos s'a rugat, uneori ni-se spune chiar textul rugăciunilor (Mat. 12, 43; 27, 39 urm.; Io. 11, 41; 12, 27 urm.), dar pe noi numai una ne-a învățat, care a zis să o spunem și noi. În vorbirea de pe munte, între alte frumoase învățături, a dat-o și pe aceasta: „Deci așa să vă rugați voi: Tatăl nostru, carele ești în ceruri...“¹⁾. Alte rugăciuni nu ne-a învățat, nici rituri n'a prescis. Acestea au rămas să le tacă aceia, cari au mers la toate neamurile, au rămas să le facă aceștia după felul oamenilor. Căci rugăciunile și practicele de pietate atârnă dela gustul oamenilor. Alta e rugăciunea, ce-i place unui oriental, care dorește fantazie și figuri în idei, și gesturi la față și cu mâinile, — și alta e rugăciunea, ce-i place unui apusean, care e cu mult mai rece și la fantazie și la purtare. Orientalul se închină, aruncându-se cu fața la pământ, din ce noi am făcut mătăniile orientale, cari, la cei mai mulți nici măcar nu seamănă cu mataniile orientale, întru atâta sunt de economicoase. Apuseanul crede, că atunci își arată cea mai mare evlavie, când se roagă liniștit, stând în genunchi.

O mică paranteză. În primăvara anului 1906 eră în palatul artelor secesioniste din Viena expoziția de pictură și sculptură a renumiților călugări de Beuron, cari cu multă pricepere stăruiesc, să introducă în biserică motivele vechei arte egiptene. Sub călăuzirea profesorului nostru de artă bisericească, Dr. Heinrich Swoboda, am vizitat expoziția și noi studenții dela facultatea de teologie, cari urmam acest curs predat de el. Admirasem minunatul mormânt (facsimil) al sfântului Benedict, cum și schițele pentru capela dela Monte Casino, unde sunt moaștele sfântului. Intre celelalte obiecte discurile mi-se păreau nepractice, de asemenea și potirele, de altfel foarte frumoase, în schimb însă îmi plăceau nespuse candelile, și mă gândeam, ce frumos i-ar stă la o candelă de aceasta în catedrala din Blaj! Constatăm, că pictura aceasta orientală s'ar potrivi de minune în bisericile românești. Și nu mi-a putut trece prin gând, că biserica, în care am să slujesc lui Dumnezeu pentru neamul meu, va fi pictată tot de călugări bene-

¹⁾ Mat. 6, 9 - 13.

dictini dela Beuron, și tocmai în stilul, ce-l admirasem cu, și care mi-se părea așa de potrivit pentru bisericile românești.

Obiectele expuse de părinții benedictini ocupau sala cea mare din palatul artelor, în o sală mai mică laterală eră tot expoziție de artă bisericească, dar din altă școală. In aceasta sală destul de luminoasă eră un tablou, pe care văzându-l niște colegi, nu s'au putut oprî, să nu-și arate pe față, ceceave aveau în suflet: Ce caută tabloul acesta urât în o expoziție de artă? — Eră Maica Domnului cu Isus în brațe, și lângă ei bătrânul Iosif, dar toți trei negrii și cu niște trăsuri, cari după gustul Europeailor numai frumoase nu se pot numi. Genialul nostru profesor, o mare auctoritate în ce privește pictura și sculptura, a aflat tabloul foarte frumos, și ne-a zis: Ori ce-ați spune, tabloul e admirabil, și va plăcea foarte mult Negrilor din Africa, pentru cari e destinat.

Așa e. Rugăciunile și practicele de pietate sunt după gustul oamenilor, iar acesta variază după țări, după vrâstă și după cultură, și mai ales după timp. Anumite practice de pietate au o trecere mai mare în un anumit timp, apoi ori încetează cu totul, ori cel puțin nu mai au aceeaș trecere, ce au avut-o mai înainte. In cele dintâiu veacuri se împărtășiau toți creștinii, cari asistau la sfânta liturghie, atât în Orient, cât și în Apus ¹⁾. Aceasta e și dorința bisericii, care în fiecare liturghie adresează tuturor credincioșilor următoarele cuvinte: „Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați“, și după ce s'a împărțit sfânta cuminecătură, iarăș tuturor le zice: „Drepti primind dumnezeceștile.... lui Hristos taine, cu cuviință să mulțumim Domnului“. Și pentru ca tot omul să aibă drept la sfânta împărtășanie, cu toții aduceau la biserică pâne și vin pentru sfânta jertfă. Astăzi s'a părăsit cu totul, în biserica orientală, obiceiul foarte folositor al împărtășaniei mai dese, și când se împărtășesc, în cele mai multe locuri, nu mai au obiceiul să aducă jertfe. S'a părăsit cu totul și frumosul obicei, care îl prescrie canonul 8. al sfinților apostoli: „Dacă vre-un episcop, ori presbiter, ori diacon, sau oricare din catalogul preoțesc, aducerea înainte făcându-se, nu se va împărtăși, spue pricina, și de va fi binecuvântată, aibă iertare. Iară de nu o

¹⁾ S. Justini Mart. Apologia I. cap. 65 Migne Patr. Gr. Tom. VI. col. 427, S. Cypriani De dominica oratione liber cap. 18. Migne Patr. Lat. Tom. IV. col. 549. Vezi și tâlcuirea canon. 9. apostolicesc in Pidalion f. 10. din dos și 11.

va spune să se aforisească, ca unul ce s'au făcut pricinuator de vătămare norodului...¹⁾.

* * *

Apostolii au primit dela Domnul Hristos nu numai datoria de-a slugi trebuințelor sufletești ale credincioșilor, ci și dreptul de-a rândul câte se întâmplă întru poporul lui Dumnezeu. Aceasta rezultă limpede din cuvintele Mântuitorului: „Datu-mi-s'a mie toată puterea, în cer, și pe pământ. Drept aceea mergând, învățați toate neamurile, botezându-i pe ei... învățându-i pe dânșii să păzească toate câte am poruncit vouă²⁾.” Din acestea se vede, că Hristos a dat apostolilor săi nu numai puterea să învețe și să poruncească la toate neamurile, ci și să rânduiască sfânta liturghie. Hristos pomeneste aici numai sfântul botez, ca cea dintâiu taină creștinească, o numește pe una pentru toate. Apostolii au fixat unele lucruri, iar ce n'au fixat ei, au făcut și fac următorii lor, cari toți aceeaș putere o au, ori sunt din secolul prim, ori din al douăzecelea.

Cum s'a săvârșit sfânta liturghie în cele dintâiu decenii ale creștinismului, chiar în cei dintâiu secoli, e greu să se stabilească. Apostolii și ucenicii lor au avut destul lucru, nu au putut stă să scrie istorie. În privința aceasta seamănă mult istoria bisericii lui Hristos cu istoria neamului românesc, care de asemenea la început mult timp a avut destul lucru, și n'au avut răgaz să-și scrie istoria. De aveau apostolii și ucenicii lor, timp liber, scrieau pentru nevoile actuale ale credincioșilor. Istoria o scriu numai aceia, cari nu sunt prea ocupați cu lucrurile de astăzi.

Despre modul, cum se săvârșia sfânta liturghie în prima jumătate din secolul al doilea al erei creștine, scrie sfântul Iustin Martirul. De când a fost și până va fi lumea, cel mai mare dușman al lucrurilor bune și al ideilor mari a fost minciuna, despre care spune Domnul Hristos, că e fica diavolului³⁾. Ceice nu doriau, să se stabilească în lume împărăția cinstită a principiilor creștine, au scornit fel de fel de minciuni despre creștini, și mai ales despre adunările lor. Sfântul Iustin arată împăratului Antonin Pius și senatului roman, că toate scorniturile la adresa creștinilor sunt minciuni, căci uite, ce fac creștinii: Mai înainte de ce ar primi pe cineva în comunitatea lor, cer dela el să mărturisească credința și să primească toată

¹⁾ Pidalion f. 10. ²⁾ Mat. 28, 18—20. ³⁾ Io. 8, 44.

învățătura creștinească. După ce le-a făcut acestea, îl botează și-l duc în mijlocul fraților, unde fac rugăciuni pentru ei, pentru cel botezat și pentru alții. Când au isprăvit rugăciunile, se sărută unii pe alții. Apoi celui mai mare i-se aduce pâine și pahar cu vin și cu apă, cari primindu-le, aduce laudă și mărire Părintelui tuturor prin Fiul și sfântul Spirit, și săvârșește pe lung *εὐχαριστίαν*, adecă mulțumită pentru darurile primite dela El. După ce a terminat rugăciunile și euharistia, tot poporul strigă: Amin, apoi cei ce se chiamă diaconi, împărțesc tuturor celor de față, spre împărtășire, pâinea și vinul și la apa, în cari s'au adaus mulțumitele, și duc și la cei absenți¹⁾.“ Aceasta se întâmplă la botez. De obicei: „In ziua așa numită a soarelui (= Sonntag) se astrâng la un loc toți locuitorii creștini din sate și din orașe, și se citesc memoriile apostolilor, ori scripturile profetilor, cât permite timpul...“²⁾. Combinând aceste două texte, vedem, că la aducerea jertfei liturgice se citea din sfânta Scriptură, Testamentul Nou și Vechiu, făceau rugăciuni în comun mai întâiu toți credincioșii, apoi cel mai mare aducea laudă și slavă lui Dumnezeu, și după aceea săvârșia sfânta Euharistie. Nu ne spune însă sfântul Iustin, ce rugăciuni rostiă poporul și cel mai mare, și nu cunoaștem nici pe autorii acestor rugăciuni. Ele, cu siguranță, trebuie să fie opera sfinților apostoli și a următorilor lor. Aceasta ni-o spune sfântul Sofronie, patriarhul Ierusalimului, un foarte bun cunoscător al rânduie-lilor bisericești. El scrie: „După venirea Mângăitorului (Spiri-tului sfânt), slujba de arhieriei au primit-o apostolii, căci Spiritul sfânt, care s'a scoborât peste ei în formă de limbi de foc, și s'a așezat peste ei, i-a învățat și i-a călăuzit la toate neamurile, învățându-i limba acestora. Fiecare apoi a făcut rugăciunile misterelor sfintei liturghii, după cum permitea răbdarea popo-rului, împrejurările timpului și aleșuirile prigonitorilor. Iar după ce au murit apostolii, unii dintre sfinții părinți, fiecare separat, au făcut rugăciuni și cereri, ba chiar și rânduiala po-trivită a sfintei liturghii. Așa a fost între sfinți cinstitul Epi-faniu, Marele Vasile și dzeescul Hrisostom³⁾.“ Relativ la aceasta chestiune scrie și sfântul Vasile cel Mare în epistola către Amfilohie: „Dintre dogmele cele ce se păzesc în biserică, și

¹⁾ Apologia I. cap. 65. Migne Patr. Gr. Tom. VI. col. 427.

²⁾ Apologia I. cap. 67. Migne Patr. Gr. Tom. VI. col. 429.

³⁾ Commentarius liturgicus cap. 1. Migne Patr. Gr. Tom. LXXXVII. vol. 3. col. 3982.

dintre propoveduiri, pe unele le avem adecă din învățătura cea în scris. Iară pe altele din predanisirea apostolilor date nouă în taină le-am primit, care amândouă acestea aceeași tărie o au cătră buna cinstire de Dumnezeu... Graiurile chemării¹⁾ (în timpul) arătării pânei euharistiei și a păharului binecuvântării, cine din sfinți le-au lăsat nouă în scris? Că nu ne îndestulăm cu acestea, de care au făcut apostolul, ci și înainte zicem, și în urmă altele zicem, ca unele ce au mare tărie cătră taină, luându-le din nescrisa învățătură. Și binecuvântăm apa botezului, și untul de lemn al hrimei, încă și pe însuși cela ce se botează, din care înscrisuri? Au nu din predanisirea ceea ce se tace, și tainică?... Ci și câte sunt la botez, a se lăpadă de satana și de ingerii lui, din care scriptură este? Au nu din aceasta nepublicată și negrăită învățătură, pe carea părinții noștrii o au păzit întru o nemult iscodită, și necercetată tăcere, fiind bine învățați aceea că cele de cinste ale tainelor cu tăcere se păzesc. Că cele ce nici a le prepune este slobod celor nepărtași tainelor, pe învățătura acestora cum ar fi fost de cuviință în scrisori a o triumfă²⁾? Din cuvintele acestor doi scriitori aflăm, că înșiși apostolii, iar după ei următorii lor, au făcut rugăciuni și rândueli la diferitele slujbe bisericesti, ținând totdeauna cont de împrejurări, ca poporul credincios să nu-și piarză nu numai tot timpul, dar nici răbdarea și gustul, petrecând în rugăciuni. Și pentru ca poporul să stea cu dragoste la slujbe, eră mare nevoie, ca să le înțeleagă, să știe ce se petrece acolo.

Sfântul Vasile mai atinge aici și o altă chestiune: urmarea sfintei liturghii și a celorlalte slujbe dzești nu eră însemnată nici într'o carte, ci o învățau slujitorii bisericii unii dela alții prin „predanisire“. Disciplina arcană, ce nu permitea „celor nepărtași sfintelor taine“ să cunoască misterele religiunii creștine, cerea, ca slujbele să nu fie scrise în cărți. De aici se esplică, că nu s'a găsit nici o carte de liturghie scrisă în aceștea timpuri, și pentru aceea Renaudot, Le Brun și alții afirmă, că la începutul erei creștine, în cei dintăiu secoli, nu s'a scris nici o carte de liturghie. În istoria persecuțiunilor, lungi și grele, ce au avut să le îndure creștinii, se spune, cum au fost

¹⁾ Nota marginală: invocanției.

²⁾ Nota marginală: publicarisii. Canonul 91. al Marelui Vasilie. Pidalion f. 434.

profanate și devastate altarele, cum a fost arsă sfânta Scriptură, dar despre cărți liturgice arse nu se vorbește niciodată ¹⁾.

Contra acestei teze vorbește sfântul Proclu, arhiepiscopul Constantinopolului, care scrie: „Mulți păstori și învățători ai bisericii, cari au urmat în slujbă sfinților apostoli, au dat bisericii edițiunea sfinteii liturghii în scris (ἐγγράφως). Intre cari cei dintâiu și foarte vestiți au fost: fericitul Clemente... Dumnezeescul Iacob...“ ²⁾. Chestiunea aceasta, de au fost scrise în cărți slujbele dzești în cele dintâiu veacuri, ori doar le-au învățat slujitorii din »predanisire«, nu ne privește de aproape, când vrem să cunoaștem limba cărților bisericești. Din textele citate putem să vedem, cât ne trebuie nouă, că slujbele dzești, cu timpul s'au înmulțit tot mai mult.

Dr. IOAN BĂLAN.

CRONICĂ.

Înmormântarea episcopului Dr. I. Szabó, s'a făcut Vineri, în 5 Maiu n. înainte de amiază. La liturgia și apoi la prohodul ce s'au săvârșit în biserică, frumoasă și bine îngrijită a parohiei, a pontificat I. P. S. Sa neobositul Mitropolit Mihályi, asistat de ceilalți doi venerabili episcopi sufraganei, dela Orade și Lugoj, Dr. Radu și Dr. Hossu, și de 10 dintre dignitarii bisericești ai tuturor diecezelor noastre.

Slujba aceasta săvârșită cu atâta pietate și precisiune, cu toată pompa bisericii răsăritene, după deplina orânduială a cărților ei liturgice, — chiar și odăjdiile preoților au fost în culoarea orientală a doliului: *roșii* — apoi un cor ce a cântat bine, al clericilor seminariului din Gherla, toate laolaltă vor rămâne neuitate în amintirea celor ce au fost de față. Preoțimea diecezei mai ales a ținut să deie și ea omagiul cuvenit celui ce vreme de 32 de ani i-a fost păstor, și cred, că abia va fi mai văzut Gherla atâția preoți români adunați deodată între zidurile ei.

În deosebi apoi, prezența la Gherla a celor 3 arhieriei ai Bisericii noastre a făcut cea mai bună impresie asupra lumii

¹⁾ Dr. Izidor Marcu (Teologia Pastorală, vol. II. Liturgica Blaj, 1906. p. 202 urm.) e de altă părere.

²⁾ Tractatus de traditione divinae missae. Migne Patr. Gr. Tom. LXV. col. 850.

românești de pretutindena. Cu o adevărată, pot zice instinctivă dragoste și alipire au tost ei salutați la Gherla Insași. Și e firesc să fie așa. Căci, alături cu datorința de pietate față cu adurmitul arhiereu, răsare numai decât problema mare, așa de importantă pentru vieța bisericii și neamului nostru: a complinirii scaunului dela Gherla. Și, oare, cine va putea să întrupeze și reprezinte mai bine gândurile și dorințele unui popor întreg, cine va putea să influențeze mai mult pentruca vrednic arhiereu să urce treptele tronului dela Gherla, decât arhierii noștri în vieță? După Dumnezeu, în ei ne este nădejdea! (m.)

*

Conferență pastorală. Ziarele au publicat un mic comunicat despre conferență pastorală, ce a ținut-o Părintele Metropolit, gr.-or., din Sibiu, cu protopopii din Arhidieceza, ce o conduce. Conferența a »hotărît pornirea unei acțiuni sistematice pentru trezirea sentimentului religios cu ajutorul conferențelor preoțești, al predicii și al unei literaturi religioase«. Noi subliniam, fiindcă ne place o astfel de hotărîre și ne înveselește un așa început și pornire serioasă pentru prevenirea totalei decadente morali, ce sălbătăcește, obosește, amărește vieța, o împle de dușmănie, de neîncredere, de îndoeli și descurajare. Năzuințele pentru reformarea internă, sufletească, ce le observăm în ori care parte, le onorăm cu recunoștința și stima noastră, fiindcă acelea apropiate de Hristos Domnul, unde oamenii se iubesc, se respectază împrumutat și Samarineanul ajută pe Ovreul căzut între tâlhari. În apropierea Domnului e tărie, e vieță, fiindcă se trăiește din credință: din luarea în serios și cinstirea Evangheliei. Acolo se lucrează, nu pentru ochii lumii ci pentru aspirațiuni mai înalte, ce se ridică preste pământul, care n'ar avea nici un preț, dacă n'am putea privi de pe el și bolta cerului, ce-l încunjură ca o mare liniștită, spre care se doresc sufletele noastre.

Am cetit undeva: »Dacă vreți, luați-ne totul, — numai una să ne dați: preoți învățați, blânzi, convinși în adâncul sufletelor lor, însuflețiți pentru tinerime și apostoli consecvenți pentru binele comun — și vom fi așuți. Din contră dați-ne totul, iar aceasta una nu, — și vom fi cerșitori« — și într'adevăr! Fără preoți convinși, învățați și cu inimă de părinte, nu se va putea face nimic. Astfel de preoți se formează în casele cinstite creștine, în școli bune, unde se dă aceeaș importanță formării caracterului moral ca și instrucțiunii și deosebit în seminarii, iar nu pe strade, unde se calcă și se fură îngrabă și cel mai

frumos cuvânt, ce l-a rostit dascălul din catedră. Din grădinile acestea ale Spiritului sfânt se transplantă în societate, spre a o conduce și ferici, bărbați întăriți cu darul sfințitor al lui Dumnezeu, cari țin amvonul și scaunul mărturisirii de cele mai plăcute locuri, iar drumul până la școală, ori până la un morbos, de cea mai recreatoare primblare.

Da, conferențe preoțești, în cari să se vorbească mai mult despre Dumnezeu și suflet, decât despre timp, boi și holde, ori acții de bancă; exerciții spirituali pentru preoți; predici și misiuni sfinte pentru popor; o lectură sănătoasă, bună și instructivă — ne vor servi cu preoți, în cari trăiește Hristos, cu o inteligență credincioasă și cu un popor treaz, avut și respectat.

Lucrurile acestea se practică deja în Biserica gr.-cat, unde vor avea rezultate mai mari și binecuvântate, dacă se va răspunde și din altă parte. (sr.)

*

Facultatea de teologie veche-catolică dela universitatea din Bern în semestrul de iarnă — cum scrie *Katholische Kirchenzeitung* — a numărat 14 ascultători; iar cu puțin înainte aceasta »facultate de teologie a bisericii naționale helvețiene« avea numai 9 ascultători. Așa că pe câte unul dintre cei 5 profesori se veniau aproape câte 2 elevi, dintre cari 3 erau indigeni, iar 6 din străinătate.

O biserică »națională« de viitor aceasta — nu-i vorbă! Și dacă totuși se mai întâmplă ca vre-un vetero-catolic să treacă la ortodoxism, din asta se face capital — pentru »viitorul ortodoxismului«. (ar.)

*

În capitala Iaponiei se înființase la anul 1888 un fel de școală mai înaltă cu numirea »Ecole de l'Etoile du Matin« (Școala Luceafărului de dimineață). Conducerea ei se încredințase călugărilor francezi Marianiști. La început Marianiștii au dat de împotrivire mare, și nu s'au aflat mulți Iaponi, cari să trimită pe fiii săi în școala lor. Pe încetul se împrăștiară însă prejudețele, și numărul elevilor iaponi s'a sporit tot mai tare.

În anul 1903. a urmat apoi în Franța disolvarea forțată a congregației Marianiștilor și în legătură cu ea lichidarea caselor lor. De lovitura aceasta a fost atinsă foarte greu și Școala Luceafărului de Dimineață. Existența ei atârnă doară în mare parte dela ajutoarele, ce le primiă din Franța. Situația școlii eră foarte critică. În vremea acestei crize, Marianiștii din Iaponia au reușit

însă, să dobândească înșirarea instituției lor între persoanele iuridice, și ea în curând și-a câștigat trecere așa de mare, căt universitatea statului din Tokio, școala de războiu, școlile militare și școala nobililor ceru dela ea profesori de limba franceză. Numărul elevilor ei a ajuns cifra de 800, tot tineri din elita societății iapone, fii de ministri, diplomați, admirali și generali. Cu vremea, numărul elevilor a crescut și mai mult, așa că s'a ivit lipsa de-a lărgi institutul. Dară de unde să ia Marianiștii banii de lipsă? Acum s'a întâmplat un lucru, carele dovedește, că pronia dumnezească face tot, ceace voește. Sub prezidiul ministrului-președinte de atunci, marchizul Sainoji, s'a alcătuit un comitet, care a ținut chiar în palatul ministerial mai multe ședințe și a publicat un apel în favorul Școlii Luceafărului de Dimineață. Apelul e subscris de vre-o 60 de Iaponi de cei mai de frunte, între alții de marchizul Katsura și de alți șese ministri. În apelul acesta se zice, între altele:

»Dela înființarea școlii noastre au trecut 20 de ani. Mulțămită silințelor, ce și-le-au dat profesorii, atât cei din patrie, cât și cei din străinătate, rezultatul ajuns de elevi după părerea noastră este foarte îndestulitor: Scopul de frunte al educației este preste tot, să se mijlocească elevilor mai pe sus de toate un temeu moral bun. Spre acest scop învățătorii au să predice cu pilda. De aceea școala noastră a înființat un internat, în carele învățătorii petrec pretutindenea cu elevii. Din aceste cauze încrederea părinților a crescut, și numărul elevilor a sporit tot mai mult. Aceasta este pricina, carea impune lipsa de a lărgi institutul. — Incredându-ne deci în spiritul filantropic al dtale, te rugăm, să te adaugi noaună, să ne ajuți cu banii dtale, pentru ca așa să faci posibilă educația de cetățeni, de cari cere binele patriei, și cu aceasta să recunoști binefacerile, cari le datorim Maiestății sale Impăratului.»

În urma acestui apel, — cu toate că pe atunci Iapopia eră în criză de bani — s'a adunat suma de 240.000 C. Dar atâta nu e de ajuns pentru lărgirea plănuită a institutului. De aceea comitetul s'a adresat acum cătră catolicii Franței, scriindu-le între altele:

»Directorul școlii și conlucrătorii lui sunt străini, și religia, carea o mărturisează, difere de a noastră. Dară, cu toate acestea, când directorul a cerut ajutorul nostru, n'am zăbovit nici o clipă, ci am alcătuit un comitet care să adune banii de lipsă. În țara noastră nu am putut însă, să adunăm destui bani, și de aceea am socotit, să apelăm la marinimia voastră, și avem firma încredere, că apelul nostru va fi încununat de rezultate.»

Aceeaș rugare a adresat-o comitetul și cătră catolicii Germaniei, așa că sunt cele mai bune nădejdi, că lărgirea plănuită nu va suferi multă întârziere.

În timpul mai nou, Iesuiții s'au apucat de înființarea unei universități în Tokio, și dela acestea două institute, judecând omeneste, se așteaptă pe dreptul, că vor înlesni dobândirea societății iapone mai înalte, pe sama religiei creștine. (i.)

*

„**Wutki**“. Sunt aproape de necrezut veștile, ce le cetim despre alcoolismul din Rusia. Ziarele scriu adecă chiar acuma despre un sat din Siberia, aproape de orașul Irkutsk, lucruri în-zgrozitoare — ca din povești. Se spune, că locuitorii acestui sat, cari oarecând înțelegeau altfel menirea omului, azi sunt cu toții bețivi dela roată. Pe stradele și drumurile localității pururea întâlnești bărbați și femei, cari poartă o luptă desperată pentru păstrarea echilibrului, cântând și strigând cuvinte de cele mai murdare. Nime nu stă în casă: toată lumea e prin crișme, ori pe drumuri în o stare care stârnește milă și compătimire. Mulți dintre ei preferă a cercă să se desmetească, prin somn, pela margini de drumuri, unde adeseori adorm, fără să se mai trezească. Statistica oficioasă constată, că singur în iarna anului trecut au perit în felul acesta pe drumuri nu mai puțin decât 180 de persoane.

Că apoi copiii acestor oameni se nasc în zodia idiotismului, și că nu sunt în stare să biruiască nici un fel de boală, murind de-a valma: e foarte firesc. Multe mame nutresc copiii cu puțin lapte amestecat cu alcool curat, pentruca să scape de plânsul lor.

O comisiune, ieșită din Irkutsk la fața locului, a constatat, că anual se cheltuiesc singur pentru *wutki* — cum numesc ei vinarsul — la 100,000 ruble (1 rubel = cam 3·80 cor.) A găsit aceasta comisiune oameni viciați și tâmpiți în așa măsură, de te cuprinde groază. Singurele cuvinte, pe cari acești oameni erau în stare să le rostească, erau: »wutki« și iarăși numai: »wutki«! O dascăliță din Petersburg V. G. Matwiew, a făcut studii asupra consumării de alcool din partea elevilor școlilor populare, și a ajuns la aceste date statistice: În școlile populare înainte de asta cu 10 ani, aveau obiceiul de-a bea regulat wutki 60% băeți și 53% copile, azi însă sunt deja 85% băeți și 78% fetețe.

Demonul alcoolului, cum vedem, îmbrățișează tot mai strâns poporul rusesc, care dacă nu va ști să rupă cu aceasta tradiția, fără să fie nevoie de-a fi profet, putem prezice, că calea apucată nu poate duce decât la decădere și ruină totală. (ar.)

*

Intoleranță grecească. Românii din Macedonia vreau să rămână ce sunt, făcând și în chipul acesta voia lui Dumnezeu și vreau ca în a lor limbă să li-se celebreze sf. jertfă euharistică și să li-se administreze celelalte sacramente. Patriarhul gr.-or. din Constantinopol, sub a cărui părintească (!) oblăduire stau, n'a vrut și nu vrea să le îplinească dorința legitimă. Fanarul, odinioară, a despoiat țărișoarele românești de bogății, recunoscând caracterul lor românesc — acum vrea să despoaie pe Macedoneni de ființa lor românească, lăsându-le tesaurii ce biată au. În fața acestui refuz, fruntașii români de acolo au înaintat un memoriu guvernului turcesc, în care se plâng împotriva patriarhului lipsit, se vede, de bunăvoință pentru aceia, pe cari îi numește fiii săi și pe cari are datoria, să-i conducă cu iubire creștinească la Dumnezeuul păcii (Filip. 4, 9). Și tare se poate, ca Poarta să fie mai dreaptă ca Fanarul; ca în adevăr *sublima evanghelie alui Hristos* să fie compromisă de intoleranța grecească înaintea sublimiei Porți. (sr.)

*

Conservarea s-lui Mir. Preaven. Ordinariat arhiepiscopesc din Blaj, în 27 April 1911, sub Nr. 3147, a publicat un cercular, în care împröpetează dispozițiunile sinodului arhidiecezan din 1869, privitoare la procurarea și conservarea s-lui Mir. S'a făcut bine. Canoanele trebuie observate, iar lucrurilor sfinte trebuie dată cea mai mare atențiune.

*

Cazul „arhiepiscopului“ I. R. Villatte. Iute, prea iute a căzut vâlul ce acoperiă taina acestui om, și s'a spulberat nimbul legat de numele lui. Iute, prea de tot iute! — Vezi Dta, cum sunt de cruzi oamenii, nerăbdători și curioși a ștî toate! De acum s'a isprăvit! N'o să mai avem ce citi de acum înainte, despre »cazul suprinzător și rar, fără precedent în biserica noastră românească«, nici despre »triumful ortodoxismului« (vezi »Telegr. Român« nr. 36—1911), n'o să mai cetim nici despre hirotonisirea după *rit latin* (sic!) a unui arhiepiscop săvârșită de către 3 episcopi ai bisericii *siro-iacobite* (Revista teologică nr. 5), n'o să mai cetim nici apodicticele cuvinte ale Dlui Villatte, cum îl *dă gata* pe Papa dela Roma, care »pentru adevărații catolici ortodoxi ai lumii vechi și noi este un eretic și un schismatic« etc. etc. etc. (v. »Amvonul« din București Nr. 12—911).

S'a isprăvit de acum! Și, ce ne facem noi? Când te gândești, cât de mari erau literele gazetelor noastre, cât de mare

însuflețirea, cât de mari nădejtile legate de conversiunea acestui om! Ah! »Lăsați-mă să plâng în pace!« — ar zice poeta...

Puternica foaie germână »*Germania*« din Berlin a fost adus atunci la început lămurirea, că acest Villatte a fost în totdeauna o unealtă în mâna contrarilor bisericii catolice, »*La Croix*« marele jurnal catolic francez, scrie despre el acelaș lucru, că a încercat oarecând să întemeieze în Franța societățile culturale oprite de biserică (il avait essayé de fonder les culturelles en France). Înaintea mea am apoi o scrisoare originală dela vicarul general al arhiepiscopiei catolice din Paris, în carea, din cuvânt în cuvânt se pot ceti despre Villatte următoarele vorbe: »Il suffit de Vous dire, que le caractere episcopal de ce pêtre interdit a toujours été contesté par Rome: et que ses tentations de schisme en France ont fini d'une manière ridicule.« (E de ajuns să Vă spun, că caracterul episcopesc a acestui preot interzis a fost totdeauna contestat din partea Romei, și că încercările sale de schismă în Franța s'au sfârșit într'un chip ridicul!)

Acesta e adevărul asupra »cazului Villatte.« — Un preot interzis, a cărui caracter arhieresc »a fost pururea contestat din partea Romei«, un om hirotonit întru arhiepiscop, după propria mărturisire, de 3 episcopi orientali siro-jacobiți, adică heretici, cari nu stau deci în comuniunea scaunului apostolic dela Roma, și ale căror învățături, pe cât știm, nu se potrivesc nici cu cele ale bisericii orientale ortodoxe, în sfârșit un om, care a fost simbriașul guvernelor franceze anticreștine — conversiunea lui e o glorie oare și un triumf, pentru biserica românească ortodoxă?

O spunem sincer: nu invidiem pe nime pentru gloria aceasta! (m.)

TELEFON.

Mai multora. În nrul viitor!

SUMARUL:

† **Episcopul Dr. Ioan Szabó.** — **Dr. Victor Bojor:** Creștinismul și societatea modernă. — **P. Hellon S. J.:** Problema vieții (I). — **Z. Păclișan:** Documente privitoare la istoria bisericii române, aflate în arhiva parohiei reformate din Făgăraș. — **Dr. Ioan Bălan:** Limba cărților bisericești (VI). — **Cronică.** — **Telefon.**

Pentru redacție răspunde: **Dr. Alexandru Rusu.**

Proprietar-editor: **Comitetul de redacție.**
